

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

Інтеграція України у світовий простір співробітництва і обміну науковими, культурними і духовними цінностями дала поштовх для змін у структурі попиту на спеціаліста, здатного до комунікації іноземною мовою (ІМ) на різних рівнях ділових і міжособистісних контактів. Професійне володіння ІМ стає однією з умов конкурентоспроможності майбутнього фахівця в сучасному соціумі.

Нові реалії висунули на перший план проблему вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів ІМ, які після закінчення навчання у вищих педагогічних навчальних закладах мають відповідати за якість перетворень, що відбуваються у суспільстві.

Одним із пріоритетних напрямів освітньої політики держави стає забезпечення системи освіти висококваліфікованими педагогічними кадрами через підвищення їх фахової компетентності шляхом розгортання інноваційних процесів в педагогіці і практиці професійної освіти.

На сучасному етапі в психології професійної освіти спостерігається "зміщення" інтересу дослідників з розробки описово-нормативних моделей особистості і діяльності спеціаліста, на основі яких формувались вимоги до змісту його професійної підготовки, до дослідження професійної свідомості і самопізнання суб'єкта діяльності – до його цінностей, рефлексії. Актуальним стає поняття компетентності студента та оволодіння ним набором ключових компетенцій.

Дидактичні та методичні аспекти розв'язання визначеної проблеми стали предметом дослідження: Н. Гальскової [2], Д. Ізаренкова [7], І. Єрмакова [5], І. Зимньої [6], А. Лігоцького [8], В. Сафонової [11] та ін.

Розгляд сучасних педагогічних досліджень по проблемі дозволив виявити наступні суттєві ознаки компетентності:

- компетентність означає визначений зв'язок двох діяльностей: теперішньої (освітньої) і майбутньої (професійної), який реалізується шляхом моделювання однієї діяльності усередині іншої;
- компетентність може зазнавати зміни (чим динамічніше розвивається система освіти, тим більше вимог до молодого вчителя [5], [9], [11]).

На основі проведеного аналізу ми визначаємо компетентність як інтегративне новоутворення особистості, що являє собою взаємодію різних компетенцій людини, які формуються і розвиваються під час засвоєння теоретичного і практичного досвіду діяльності.

Поняття "компетенція" є похідним від компетентності. Компетенція (від. лат. *competo* – відповідаю, підходжу): 1) коло повноважень, що надає закон або устав конкретному органу чи посадовій особі; 2) знання, досвід в тій чи іншій галузі (Енциклопедичний словник). Для компетенції характерні наступні ознаки: ситуативність (компетенція проявляється в конкретних ситуаціях); виражається через діяльність (компетенцію можна спостерігати під час конкретної діяльності); має різні рівні (рівні компетенції характеризуються мірою розвитку у особистості здібності адекватно діяти під час виконання поставлених задач). Змістовий аспект терміну "компетенція" включає три складових: когнітивну (володіння знаннями), операціональну (сформованість способів діяльності, технологічної грамотності), аксіологічну (опанування цінностей, ставлення до професійної праці і росту особистості).

Оскільки поняття компетенції пов'язано з професійною діяльністю, в педагогічній літературі активно уживається термін "ключові компетенції". В більшості публікацій ключові компетенції розглядаються як компетенції, що є загальними для всіх професій і спеціальностей.

Ключові компетенції, що формуються в системі освіти і виховання поділяються на загальні і спеціальні (фахові). Якщо оволодіння загальними компетенціями забезпечує участь суб'єкта в соціальній діяльності і пов'язується з формуванням його світогляду, системи цінностей та ідеалів, що обумовлюють громадянську позицію і відношення людини до світу, то наявність фахової компетенції означає оволодіння знаннями, уміннями, здібностями, ініціативами, які необхідні в конкретній області діяльності. Слід зазначити, що "фахова освіта являє собою систему, яка має внутрішню будову, взаємозв'язок компонентів і яка функціонує як органічна частина вищого порядку – вищої освіти" [8: 26]. Тому кожна конкретна спеціальність буде пропонувати свій набір компетенцій, без наявності яких адаптація і успішне виконання професійної діяльності неможливе.

Проведений розгляд досліджень педагогів і психологів [4], [5], [8], а також методистів в області викладання ІМ [1], [7], [11] дозволяють презентувати майбутнього учителя ІМ як активного суб'єкта розвитку власних ключових компетенцій. Так, за переконанням В.В. Давидова, тільки спеціально організоване навчання дає змогу учню стати його активним суб'єктом. Якісно організоване "зовнішнє" і його перехід у "внутрішнє" є основним шляхом засвоєння знань [4]. Майбутній учитель ІМ має усвідомлювати постановку самої задачі, оцінювати новий досвід, контролювати ефективність власних дій.

Під час аналізу специфіки фахової підготовки учителя ІМ у вищих педагогічних навчальних закладах у контексті нашого дослідження, необхідно приділити увагу проблемі формування професійно значущих компетенцій саме для визначеного профілю підготовки майбутніх спеціалістів.

Підвищення рівня професійної кваліфікації учителя ІМ у світлі модернізації освітньої парадигми відповідно до Європейських рекомендацій з мовної освіти, вимагає наявності в процесі фахової підготовки майбутнього спеціаліста наявності іншомовної культури компетенцій, що сприяють розвитку мовних професіональних знань, умінь і навичок, які необхідні для подальшої продуктивної діяльності.

Основною задачею викладання іноземних мов в Україні сьогодні – є навчання мови як реальному і повноцінному засобу спілкування. Спілкування означає процес обміну думками, інформацією і емоційними переживаннями між людьми. Успішність спілкування залежить від бажання контактувати, уміння реалізувати мовленнєвий намір, ступеня володіння одиницями мови й уміння вживати їх у конкретних ситуаціях спілкування. Визначені умови володіння мовою

складають сутність комунікативної компетенції, що є, на думку провідних науковців, необхідною і достатньою для здійснення міжкультурної комунікації.

Термін "комунікативна компетентність" (КК) був уведений обіг у 70-ті роки ХХ ст. в зв'язку з розробками і дослідженнями в області психології розвитку, когнітивної психології та соціолінгвістики. Поява в методиці визначеного поняття стало результатом усвідомлення того, що коло мовленнєвої діяльності, як предмета навчання, значно ширше за власне мовленнєві уміння. Центр уваги педагогів переноситься зі структури чи системи мови (як це мало місце у структурній лінгвістиці) на структуру мовлення, що характеризується ситуативністю і національно-культурною специфікою.

Сьогодні КК інтерпретується багатьма дослідниками як складне ціле, яке не може бути описаним у межах однієї теорії, так як володіння мовою і комунікативними вміннями – це знання багатьох різнорівневих одиниць, комбінування складних мовленнєвих програм.

Слід зазначити, що ряд дослідників під час розгляду поняття іншомовної комунікативної компетенції / компетентності в професійній діяльності студентів у процесі вивчення іноземної мови, чітко не розмежовують значення термінів "компетенція" і "компетентність" як його складових на рівні змісту й у структурному плані. На нашу думку, невизначеність тлумачень полягає в особливостях перекладу терміну "communicative competence" з англійської мови, що позначається і як "комунікативна компетенція", і як "комунікативна компетентність". У контексті нашого дослідження ми розмежуємо знання (компетенцію) і його реалізацію в діяльності – компетентність.

У педагогіці існує велика кількість досліджень, які розкривають теоретичні і практичні питання, що пов'язані з визначенням поняття іншомовної комунікативної компетенції (ІКК). З однієї сторони – це свідчить про важливість даної проблеми, а з іншої – показує наявність розбіжності в розумінні змісту визначеного терміну [1], [2], [6], [7], [10], [11], [12] та ін.

Багато дослідників пояснюють КК через таку властивість особистості як "здібність". Н.Д. Гальскова розглядає КК: "... як здібність людини розуміти і породжувати іншомовні висловлювання в різноманітних соціально-детермінованих ситуаціях з урахуванням лінгвістичних і соціальних правил, яких дотримуються носії мови" [2: 19].

І.Я. Зимняя визначає КК як: "...здібність здійснювати мовленнєву діяльність, і реалізувати при цьому мовленнєву поведінку, яка буде адекватною цілі, засобам і способам, різноманітним задачам і ситуаціям спілкування" [6: 10].

Д.І. Ізаренков визначає КК як "... здібність людини до спілкування в одному, кількох чи всіх видах мовленнєвої діяльності, яка являє собою набуті в процесі природної комунікації чи спеціально організованого навчання особливу якість особистості" [7: 55].

З нашої точки зору, найбільш вдалим визначенням ІКК є формулювання В.В. Сафонові [11], де КК розглядається як визначений рівень володіння мовними, мовленнєвими і соціокультурними знаннями, навичками і уміннями, який дозволяє студенту комунікативно прийнятно варіювати свою мовленнєву поведінку в залежності від функціональних факторів одномовного або двомовного спілкування.

Формування і розвиток КК є неперервним процесом розв'язання за допомогою засобів іноземної мови невербальних, поведінкових задач, що ведуть до розширення меж комунікації, готовності до гнучкої взаємодії з партнером по спілкуванню, розвитку почуття мови і рефлексивної діяльності.

КК в системі підготовки учителя іноземної мови має розглядатися в двох аспектах: як одна з основних цілей в системі підготовки спеціаліста, з однієї сторони, і як головна ціль освітнього процесу в школі. Під час навчання у ВНЗ студент формує її як якість "вторинної" мовної особистості; при цьому він теоретично опановує дане поняття, оскільки формування комунікативної компетентності визначеного рівня в учнів є головною ціллю його майбутньої роботи.

КК володіє ознаками системи, позаяк має внутрішню структуру і включає в себе ряд взаємопов'язаних компонентів, що знаходяться між собою у певних відношеннях і утворюють певну цілісність, єдність. Аналіз моделей КК говорить про різноманітність підходів науковців до кількості її структурних компонентів або субкомпетенцій. Це видно з таблиці 1.

Таблиця 1

Компоненти компетенції

№	Прізвище, ім'я, по-батькові дослідника	Компоненти комунікативної компетенції
1	І.Л. Бім	1) лінгвістичний 2) тематичний 3) соціокультурний 4) компенсаторний 5) навчальний
2	Ван Ек	1) лінгвістичний 2) соціолінгвістичний 3) дискурсивний 4) соціокультурний 5) стратегічний 6) соціальний
3	Н.Д. Гальскова	1) лінгвістичний 2) прагматичний 3) соціолінгвістичний
4	Н.І.Гез	1) лінгвістичний 2) метакомунікативний 3) вербально комунікативний 4) вербальнокогнітивний

5	Р.П. Мільвуд	1) лінгвістичний 2) дискурсивний 3) практичний
6	В.В. Сафонова	1) мовний 2) мовленнєвий 3) соціокультурний
7	Modern Languages: Learning, Leaching, Assesment. Common European Framework of Reference	1) мовний 2) прагматичний 3) соціолінгвістичний

Для запобігання плутанини у визначенні основних компонентів комунікативної компетенції, слід звернути увагу на початкове розмежування дослідниками її ключових складових, до яких відносять мовну компетенцію [11] (в ряді робіт позначається як лінгвістична [1], [12]), мовленнєву компетенцію [11] (деякі автори позначають її як прагматичну [12] або стратегічну [13]), а також соціокультурну [1], [11], і соціолінгвістичну компетенції [12]. Пізніше ряд авторів розширили структуру КК за рахунок включення до її складу дискурсивної, тематичної, компенсаторної і соціальної компетенцій [1], [12].

Крім розбіжностей у поглядах дослідників на компонентний склад КК, науковці також застосовували різні терміни для позначення подібних лінгводидактичних понять.

Щодо нашого дослідження, то ми керуємося точкою зору В.В. Сафонові, яка включає в компонентний склад КК мовну, мовленнєву і соціокультурну компетенції.

Мовна компетенція як провідний предметний складник базується на сформованості мовної свідомості майбутнього вчителя ІМ. Фахова орієнтованість мовної свідомості, що матеріально виражена у високому рівні володіння мовою з урахуванням широкого кола його соціальних функцій, забезпечує стійку емпіричну підвалину мовної концепції. Фундаментом мовної компетенції виступають лексичні, граматичні, семантичні, фонологічні знання і уміння, незалежно від соціолінгвістичної цінності і прагматичних функцій їх реалізації. Даний компонент відноситься не тільки до якості знань, але й до когнітивної організації і способу збереження інформації, її доступності. Він також може ґрунтуватися на засадах когнітивної організації словникового запасу і залежати від культурних особливостей суспільства, в якому відбувається його соціалізація. Структура і зміст мовної компетенції представлені на рисунку 1.

В основі змістового комплексу мовної компетенції лежить оволодіння визначеною сумою знань і відповідних їй умінь і навичок, що пов'язані з різноманітними аспектами мови. При цьому акцент викладання спрямовують не на мову як систему, а на мовлення.

Для того, щоб грамотно вирішувати задачі спілкування і добиватися бажаного результату, необхідно мати визначені знання, навички, уміння і здібності до організації мовлення, уміти будувати його логічно, послідовно і переконливо, ставити задачі і добиватися наміченої мети.

Мовленнєва іншомовна компетенція припускає, з однієї сторони, усвідомлення загального і специфічного в правилах мовленнєвої поведінки у сферах побутового і соціально значущого у спілкуванні, а з іншої – оперативне володіння визначеними правилами, щоб породжувати і варіювати іншомовне мовлення і комунікативно коректно інтерпретувати зміст автентичного мовлення на іноземній мові [11]. До складу мовленнєвої компетенції входять: прагматична, дискурсивна і стратегічна компетенції.

Прагматична компетенція включає в себе готовність передавати комунікативний зміст в ситуації спілкування. Першочергове значення надається розумінню значення висловлювання і оволодінню студентом комунікативною стратегією висловлювання (використанню перифразу, орієнтації на отримання зворотного зв'язку, встановленню зорового контакту, спрощенню граматичних конструкцій, гнучкої зміни теми розмови, самовиправленню у випадку обмовки). Важливим компонентом визначеної компетенції являється уміння використовувати комунікативні функції мови (прохання, поради, вибачення, запрошення). Об'єктом контролю при цьому являється вміння вибирати залежно від умов комунікативного акту найбільш ефективний спосіб вираження, що виявляє вплив на партнера у відповідності до поставленої мети:

- уміння доречно вживати ту чи іншу інтенцію;
- уміння обирати найбільш оптимальну мовленнєву тактику під час вирішення визначеної комунікативної задачі;
- уміння правильно вибирати форми етикету.

МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ

Рис 1. Структурно-змістовий комплекс мовної компетенції

В основі дискурсивної компетенції лежить спроможність розуміти різноманітні види комунікативних висловлювань, а також будувати цілісні, логічні висловлювання різних функціональних стилів. Дискурсивна компетенція – є однією з найбільш значущих і являє собою знання різних типів дискурсів і правил їх побудови, а також уміння їх створювати і розуміти відповідно до ситуації спілкування. Володіння певною компетенцією припускає знання різних типів текстів, що входять у дискурс, тобто вміння розуміти логіко-змістову структуру тексту; уміння композиційно оформлювати текст; уміння визначати спосіб висловлення (опис, міркування, оповідь та ін.); уміння конструювати різноманітні типи текстів згідно до різних прийомів переказу; уміння розуміти метод викладу (дедуктивний, індуктивний, дедуктивно-індуктивний, індуктивно-дедуктивний); уміння створювати текст відповідно до методу викладу; навички використання лексико-граматичних засобів і уміння застосовувати стилістичні прийоми, що характерні для різних типів текстів і їх окремих частин, навички визначення типів слів-зв'язок/коннекторів; навички правильного вживання слів-зв'язок/коннекторів.

Сутність формування дискурсивної компетенції полягає в умінні будувати лінію спілкування так, щоб досягати наміченої цілі, знати і володіти різними засобами отримання і передачі інформації, як в усному спілкуванні так і на письмі.

Стратегічний компонент вміщує стратегічну компетенцію, яка ґрунтується на уміннях особистості здійснювати наступні операції:

- антиципації (прогнозування змісту тексту) за назвою, жанром;
- реконструкції (відновлення) значень незнайомих слів, фраз (за контекстом, темою, ситуацією спілкування);
- пошуку (вибору значення слова під час роботи зі словником);
- аналогії (визначення значення незнайомого слова за вже відомими елементами його структури – коренем, суфіксом та ін.);
- апеляції (звернення за допомогою до партнера під час міжособистісного контакту);
- трансформації (скорочення тексту, спрощення фрази з опорою на знайомі слова, зразки мовлення і структуру їх побудови; внесення у свою мову коректив).

Формування даних складових неможливо здійснювати без мовленнєвих функцій, які визначають як стратегію спілкування так і вибір мовленнєвих засобів для вирішення задач спілкування. Змістовий комплекс мовленнєвої компетенції представлений на рисунку 2.

Наступним компонентом ІКК являється соціокультурна компетенція. Коли ми говоримо, що ціллю навчання є спроможність спілкування ІМ, ми маємо на увазі не просто діалог на рівні індивідумів, а здібність до ведення діалогу культур, "... лінгвістичний підхід, під час якого сама мова виступає джерелом інформації про історію і культуру країни, мова якої вивчається" [3]. Саме тому сутність соціокультурної компетенції науковці визначають як здібність до правильного користування мовою в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях [3]. Аналіз різних трактувань поняття "соціокультурна компетенція" дозволяє говорити про те, що в основі даної компетенції лежать наступні моменти:

- уміння виділяти загальне і культурно специфічне в моделях розвитку різних країн і цивілізацій, різноманітних історичних етапів однієї і тієї ж країни, соціальних верств суспільства;
- готовність презентувати свою країну і її культуру з врахуванням можливої міжкультурної інтерференції з боку слухачів, передбачувати причини її можливого виникнення і уникати її за рахунок вибору адекватних засобів мовленнєвої взаємодії;
- визнавати право різних культурних моделей, а звідси формувати на їх основі уявлення про норми життя у різних країнах [3], [11].

До складу соціокультурної компетенції входить соціолінгвістична, соціальна, країнознавча і лінгвокраїнознавча та предметна компетенції [11].

Результатом формування соціокультурної компетенції має стати здібність студентів оперувати необхідними знаннями-концептами і адаптувати свою діяльність до поведінки носіїв мови.

Формування іншомовної соціокультурної компетенції набуває особливої важливості у фаховій підготовці майбутнього вчителя ІМ, так як є не тільки засобом підвищення його готовності до міжкультурного спілкування, але також являється одним із способів виховання його як особистості.

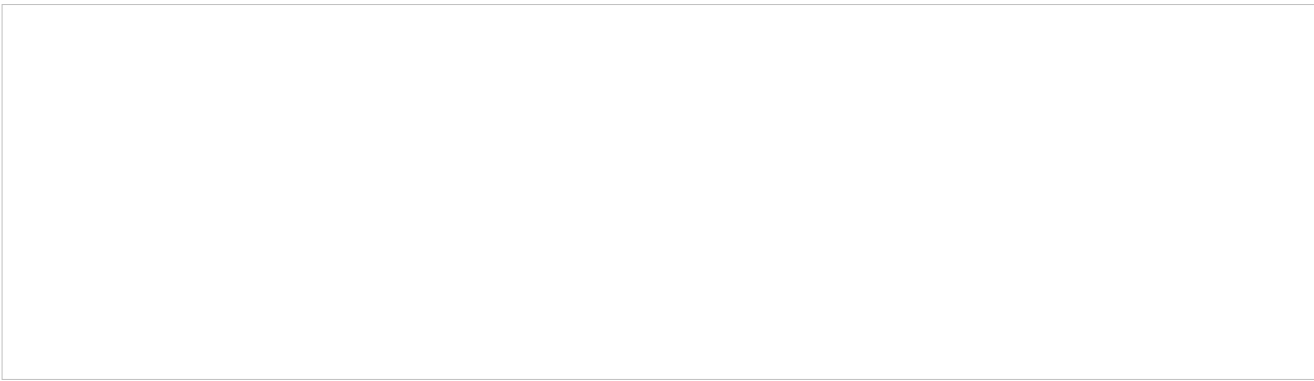

Рис. 2. Структурно-змістовий комплекс мовленнєвої компетенції

Майбутній фахівець має не тільки досконало знати іноземну мову, але також повинен вміти управляти як процесом засвоєння мови, так і ходом моделювання ситуації мовленнєвого спілкування під час навчального процесу, тобто володіти методичною компетенцією. В основі методичної компетенції лежить комплексне володіння учителем ІМ визначеним набором психолого-педагогічних знань, навичок і умінь, що забезпечують виконання вчителем всіх його педагогічних функцій і дозволяють йому організувати навчальний процес на достатньо високому рівні. Визначений рівень готовності студента до здійснення цілісного педагогічного процесу ґрунтується на таких діях, як здатність проектувати, адаптувати, організувати, вмотивувати, досліджувати й контролювати навчальний, пізнавальний, виховний і розвиваючий аспекти іншомовної освіти у класній і позакласній роботі з іноземної мови. Інваріант рішення методичних задач реалізується в наявності у студента професійно-методичних умінь в області практичної, технологічної і дослідницької діяльності.

Володіння методичною компетенцією у межах конкретної методичної системи дозволить майбутньому фахівцю творчо використовувати теоретичні положення для рішення практичних професійних задач.

Підсумовуючи статтю відмітимо, що формування і розвиток фахової компетенції, виступає в якості інтегративної цілі навчання іноземним мовам, результатом якого являється не тільки володіння знаннями, уміннями і навичками, але й визначений рівень їх опанування, що буде предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бим И.Л. Аттестационные требования к владению ИЯ учащимися к концу базового курса обучения / И.Л. Бим, О.Г. Поляков // Иностранные языки в школе. – 1995. - № 5. – С. 2–8.
2. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учеб. пособие для студентов / Н.Д. Гальскова. – М. : Academia, 2004. – 333 с.
3. Гез Н.И. Формирование социокультурной коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. - № 2. – С. 17-24.
4. Давыдов В.В. К пониманию развивающего обучения / В.В. Давыдов // Педагогика. – 1995. - № 1. – С.
5. Єрмаков І. Компетентнісний потенціал проектної діяльності / Іван Єрмаков // Школа. – 2006. - № 5. – С. 5-11.
6. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Просвещение, 1985. – 159 с.
7. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-филологов // Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. - № 4. – С. 54-60.
8. Лігоцький А.О. Проектування освітніх систем / А.О. Лігоцький. – К., 2003. 1994. – 50 с.
9. Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення / О. Овчарук // Управління освітою: Спеціальний випуск. – 2003. – Серпень. – С. 6-9.
10. Петрук Г. Чинники формування комунікативної компетенції індивіда / Галина Петрук // Імідж сучасного педагога. – 2005. - № 8. – С. 17-19.
11. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам / В.В. Сафонова. – М.: Высшая школа, 1991. – 305 с.
12. Common European Framework of Reference for Language Learning and Testing: Council of Europe (Council for Cultural Cooperation), 1996. p. 204.
13. Van Ek, J. A. The Threshold Level. – Strasbourg: Council of Europe, 1980. – 1980. – Oxford: Pergamon Press, 1980.

Подано до редакції 21.08.09.

РЕЗЮМЕ

Об'єктом дослідження автора являється проблема формування фахової компетенції. На основі теоретичного дослідження наукової літератури автор аналізує основні структурні компоненти фахової компетенції майбутнього учителя іноземної мови.

Ключові слова: компетенція, фахова компетенція, комунікативна компетенція, мовленнєва компетенція, соціокультурна компетенція.

Гончарова Е.Е.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВЫСШИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ
РЕЗЮМЕ**

Объектом исследования автора является проблема формирования профессиональной компетенции. На основе теоретического исследования научной литературы автор анализирует основные структурные компоненты профессиональной компетенции будущего учителя иностранного языка.

Ключевые слова: компетенция, профессиональная компетенция, коммуникативная компетенция, речевая компетенция, социокультурная компетенция.

Ye. Ye. Honcharova

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS AT HIGH PEDAGOGIC SCHOOLS

SUMMARY

The object of the author's investigation is formation of professional competence. On the basis of theoretical generalization of scientific literature the author points out components of professional competence.

Keywords: competence, professional competence, communicative competence, speech competence, sociocultural competence.
